

KÖKTENDİNCİLİK VE MİLLİYETÇİLİK KISKACINDAKİ ‘KUNDAKCILAR’ MAX FRISCH’İN OYUNUNA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM VE YENİ OKUMA BİÇİMLERİ

Zehra İpşiroğlu*

Aymazoğlu çıkmazı

Dostlar Tiyatro’sunda Őu günlerde oynanan ‘Kundakcılar’da sıradan vatandaŐ Aymazoğlu’nun (Biedermann) ansızın kapısını alıp içeri sızan Őiddetin durdurulamaz yükseliŐi anlatılır. Aymazoğlu ve karısı evlerini yakıp, her ikisini de cehenneme yollayan kundakcılar bu Őiddetin szcleridir. Şiddet deprem ya da tayfun gibi insanın önüne kolay kolay geçemeyeceği doğal bir olgu mu, yoksa onu çağıran ve yaŐatan insanın kendisi mi? Aziz Nesin’in ‘Ah Biz EŐekler’ masalında kurtun geldiğini ve kendisini yiyeceğini gördüğü halde ‘inŐallah kurt değildir. Yok canım niye kurt olsun, herhalde kurt değildir’ diye kendini avutan eŐek gibi, Biedermann da onu göz göre göre tehdit eden kundakcılarını ‘kundakcı değillerdir canım, niye kundakcı olsunlar, olsa olsa kundakcı rolüne girmiŐ Őakacı insanlardır’ diye evine buyur eder, onlara yatacak yer verir, karınlarını doyurur, ziyafet sofralarını hazırlatır, kısaca ikramda hiç kusur etmez. Sonunda evini yakmaları için kibriti bile kendisi tutuŐturur ellerine.

Kim bu Aymazoğlu, gözü nasıl böylesine bađlanmıŐ? Bir aptal, bir korkak mı, yoksa bana dokunmayan yılan bin yaŐasın hesabı mı yapmakta? Nedir onu kundakcılara karşı koymaya alıkoyan g? Frisch bir yazısında Aymazoğlu’nun ikiyüzlülüğüne dikkati çeker, çünkü o iyi bir insan olmadığı halde, sözgelimi kendi yanında çalıŐanları acımasızcasına ezer, iyiyimiŐ gibi görünmek ister; yalnızca baŐkalarını değil, kendisini de kandırır, kundakcılara kucak açmakla da vicdanını rahatlatır. Böylece kendi tuzağını kendi hazırlar. Frisch Hitler Almanya’sını düŐünerek yazdığı bu oyunda faşizmin önüne geçilmez tırmanıŐını sıradan vatandaŐın aymazlığında görür. Sıradan vatandaŐ kötü vicdanı, pısrıklığı, korkaklığı, ikiyzlğ, umursamazlığıyla faŐizme neredeyse kucak açmıŐtır. Bu açıdan faşizmin yükseliŐinin birinci sorumlusu o’dur. Kara güldürü

* Prof. Dr.; Duisburg-Essen Universitaet Studiengang Türkisch

biçiminde gelişen oyun aymazlık sorununu Aymazoğlu'nun kişiliğinde odaklaştırıyor. Aymazoğlu her yerde, her zaman raslayabileceğimiz herkeştir.

Dostlar Tiyatrosu'ndaki uyarılama

Dostlar'da benim de dramaturg olarak çalışmalara katıldığım yorumda oyun metnine birebir sadık kalınarak bir uyarlamaya gidildi.Yazara ve metne sadık kalmayı yeğ tutan bir yönetmen olarak Genco Erkal günümüz Türkiye'si'ne aşırı gönderme yapmanın oyunun soyut yapısını bozabileceği kaygısındaydı. Uzun bir arayış döneminden sonra kundakçılarla günümüzde çığ gibi büyüyen köktendincilik tehlikesine gönderme yapmaya karar verdi.

Gerçekten de bu konunun bizim açımızdan uzun süredir güncelliğini uzun bir süredir koruduğu sanırım tartışma götürmez. 'Kundakçılar' üzerine yazdıklarına baktığımda yaklaşık on yıllık bir sürenin geçtiğini görüyorum. 1997'de Milliyet Sanat'da bu konuda çıkan yazım düşündürücü: "Bizim açımızdan çok güncel olan bu oyunu bugün yeni gözle okurken, 'Müslümanlar içinizdeki hırsı, kini ve nefreti eksik etmesinler, laik olduğumu sakın sanmayın.İnancımıza saygı duyulmadığı bir ortamda içim kan ağlayarak 10 kasım törenlerine katıldım' diyebilen Kayseri Belediye Başkanı Karatepe'nin konuşmasını 'Canım ben onu tanırım içinde kötülük yoktur. Basın sözlerini abartıyor, o çok demokrat bir adamdır' diye yorumlayabilen Yeni Yüzyıl'ın liberal yazarını düşünüyorum.Tehlikeyi göz göre göre görmezden gelen bu tür aydınlar kendi görüşlerine karşı çıkararak Kundakçılar'la savaşımları da kolaylıkla 'anti demokrat', 'Kemalist', 'Modası geçmiş solcu' diye suçlayabiliyorlar' (Ergun Balcı Cumhuriyet 14.11.1996). İşte alın size günümüz Aymazoğlu'nu".

Bugünün, yani 2000'li yılların Aymazoğlu sanırım doksanlarınkine aşık atıyor. Doksanlı yıllarda ona şurada burada, arada bir rasladığımızda, kimi kez başımızı çeviriyor, kimi kez de bir tepki gösteriyorduk. Bugünse öylesine şişti, yayıldı ve yaşamımızın doğal bir parçası haline geldi ki, onu görmüyoruz bile. Giderek üreyen, çoğalan kundakçıları yaratan, üreten kim? Demokrasinin bir türlü yeterince yeşeremediği bir toplumun Aymaz'ı nasıl biri, kucak açtığı Kundakçılar hangi güçlerin sözcüleri? Kim Aymazoğlu, içimizden biri mi, yoksa birileri mi, yoksa yoksa.... biz kendimiz miyiz? Başka bir deyişle hepimizin içinde ondan bir şeyler yok mu? Oyunu izlerken kafamızda beliren bu sorular ister istemez bizi bugünle hesaplaşmaya çağırıyor.

Max Frisch'in oyununa eleştirel bir yaklaşım

Gene de bugünün açısından Frisch'in oyununa baktığımızda, oyunun zayıf noktasının, faşizm olgusunun tek yönlü ve öznel bir açıdan dile getirilişi olduğunu söyleyebiliriz. Faşizmin yükselişinde küçük burjuva kesiminin aymazlığı kadar ekonomik, sosyal sorunların da rol oynadığı açık. Yazar oyununda Biedermann'ı odak noktası yaptığından, bu sorunları görmezden geliyor. Sözelimi kundakçılar neden kundakçılık yapmakta, kime hizmet etmekte ya da neye başkaldırmakta bu soruların açıkta kalması, metne özellikle günümüzde eleştirel bir yaklaşımı koşulluyor.

İşte bu noktada sahne yorumunda metini güncelleştirmekten kaçınmayan özgür bir yaklaşımın bu sorunun üstesinden gelebileceğini düşünüyorum. Bu açıdan metinle bugünün gözüyle hesaplaşan bir dramaturgi çalışması ilginç sonuçlara yol açabilir. Burada önemli olan, oyuna aşırı öznel olanın sınırlarını aşan bu açıdan da tek boyutluğa kıran politik bir boyutun getirilebilmesi.

Bu incelememde ben Dostlar'da gerçekleştirilenden, yazar odaklı bir dramaturgi anlayışından daha farklı bir sahne yorumunun nasıl olabileceğini irdelemek istiyorum. Amacım oyundaki ipuçlarından yola çıkarak daha farklı bir okuma biçimini gündeme getirme, böylece okuyucuyu bu oyun üzerine farklı bir açıdan düşündürme.

Oyun metnin tek boyutluğunu aşan yeni bir dramaturgi anlayışı

Max Frisch'in oyunu Aymazoğlu ile kundakçılar arasındaki çatışma üzerine kurulu. Sorun hep Aymazoğlu'nun davranışında odaklaşıyor. Aymazoğlu daha farklı davranırsa, başka bir deyişle kundakçıları daha ilk anda evinden atma cesaretini gösterebilse, bütün bunlar başına gelmeyecekti. Olayları gözlemleyen, anlatan ve sorgulayan koro ise (itfayeciler) antik koroya gönderme yapan bir parodi işlevini taşıyor. Koro bir gözlemci rolünde, olayların hep dışında kalıyor. Bu açıdan da olayları yabancılaştırma yoluyla sorgulayan bir işlevi var. Ne var ki oyun metninde yapılabilecek olan dramaturjik değişikliklerle koroya farklı bir işlev verilebilse, sorunun sadece Aymazoğlu'nun davranışında odaklaşması engellenebilir. Böylece Aymazoğlu'nun çıkarıcılığı, küçük hesapları ve korkusu bireysel kılıfından çıkarıp bir tür sistem eleştirisine dönüştürülecektir.

Bu açıdan kanımca oyunun kilit noktasını koro oluşturuyor. Bu bağlamda koronun olaylara seyirci kalan güvenlik güçlerine dönüştürülerek daha etkin bir konuma getirilebileceğini düşünüyorum. Koro sözde denetliyormuş gibi yapacak ama aslında kundakçıların ekmeğine yağ sürecektir. Bu yaklaşımda koro 'Halkla beraber, halkla elele' sloganlarıyla ve vatan millet sakarya edebiyatıyla halkı uyutmaya çalışırken, giderek artan kundakçılık olaylarını görmezden gelecektir. Koronun söylemi, yerine göre babacan, koruyucu ama buram buram sahtedir. Kimi sahnede ise faşizan ve şiddet doludur. Kısaca otoriter bir devlet yapılanmasının bir uzantısı olarak koronun işlevi kundakçılık olaylarını engellemek değil, tersine, gelişmesini ve dalbudak salmasını sağlamaktır.

Bu yorumda kundakçılık olgusu Max Frisch'in metnindeki gibi soyut bir olgu olmaktan çıkarak bugün de yaşamımızdan hiç de eksik olmayan terör olaylarına gönderme yapacaktır.

Metindeki önemli ipuçları ya da kilit sahneler

Oyun metnini bu gözle yeniden okuduğumuzda, metinde de bu düşüncüyü destekleyebilecek bazı ipuçlarının olduğunu görüyoruz. İkinci sahnede tavan arasına yerleşmiş olan kundakçılar benzin bidonlarını yerleştirirlerken, Aymazoğlu'nun onları eleverip vermeyeceği üzerine konuşurlar aralarında. Aslında içleri rahattır, çünkü Aymazoğlu'nun onları evlerine almakla kendini suçlu durumuna düşürmüş olduğunun bilincindedirler. Bu düşünce polisin geldiği sahnede daha da pekiştiriliyor. Polis Aymazoğlu'na bidonlarda ne olduğunu sorduğunda, Aymazoğlu gerçeği dile getiremez. Çünkü kendini suçlu duruma düşürmekten korkar.

Bir başka önemli sahne de koronun Aymazoğlu'yla karşılaştığı sahnedir. Bu sahnede koro onun yolunu keser. Amacı aymazlığına işaret ederek onu uyarmaktır. Ama Aymazoğlu koronun uyarılarından kaçır.

İşte bu karşılaşma sahnesi kolaylıkla bir gözdağı verme sahnesine dönüştürülebilir. Güvenlik güçleri hem Aymazoğlu'nu uyararak gerçeği söylemesini isterler, hem de gerçeği dile getirirse canına okuyacaklarını açık açık duyumsatırlar. Aymazoğlu tam bir çıkmazın içindedir artık. Gerçeği dile getirirse, suçlu, işbirlikçi durumuna düşecek, getirmese kundakçıların oyuncağı olacaktır. Bu sahnede güvenlik güçlerinin baskısı doruk noktaya ulaşır.

Öte yandan korolu sahneler bu gözle yeniden okunup yazıldığında, yapılması gereken sadece ufak tefek değişikliklerdir. Max Frisch'in metninde koro telefon başında göreve hazır bekler. Tehlike çanı çaldığı anda göreve koşacaktır. Ama telefon çalmaz. Benim düşündüğüm yorumda kentin dört bir yanında kundakçılık olayları olmakta, telefon hiç durmaksızın çalmaktadır. Ama güvenlik güçleri vatan millet sakarya edebiyatı yaparak telefonu açmazlar, tehlike çanlarını bile bile duymazdan gelirler.

Sonuç

Max Frisch'in metni gibi boş alanları çok olan soyut yapıları oyunlar bir tür düşünce modeli sunuyorlar bize. Amaç bu model aracılığıyla yaşadığımız gerçeklerle hesaplaşmamızı sağlamak. Bu düşünce modelini Max Frisch'den yapılan başla bir uyarlamada olduğu gibi, 'Süleyman ve Öbürsüler', bütünüyle yok sayabiliriz; Dostlar Tiyatrosu'nda 'Aymazoğlu ve Kundakçılar'da gerçekleştirildiği gibi ciddiye alıp yaşadığımız ortam ve koşullarla bir hesaplaşmaya gidebiliriz; Ya da bu incelememde dile getirdiğim okuma biçimindeki gibi daha da geliştirip, daha özgür bir yorumla gidebiliriz.

Bütün bunlar mümkün, ama bence burada en önemli ölçüt, bu oyunun bugün bize ne söylediği ve yaşadığımız gerçeklerle ne açıdan, nasıl bir hesaplaşmaya girdiği. Tiyatroyu ciddiye alıyorsak ve sadece bir boş ve hoş zaman geçirme olarak görmüyorsak bu ölçüt de ister istemez kaçınılmaz oluyor.

Abstract

This article emphasizes the importance of the play "Biederman and the Firebugs" by Max Frisch in today's world and focuses on the critical side of the play, referring the rising of fundamentalism and nationalism in a culture generally. The article also includes a critical approach to the stage adaptations of the play in Turkey.